

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

В статті розкрито методологічні аспекти формування нових організаційно-виробничих структур в сфері підприємництва.

Ключові слова: кластер, нові виробничі системи, кооперація, горизонтальні та вертикальні взаємозв'язки, системи організації виробництва.

I. Вступ. Головною метою державної регіональної політики є створення рівноцінних умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, забезпечення тримання соціальних стандартів життя для кожного громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів. Однак статистика свідчить, що різниця між регіонами за останні 10 років критично зросла. Так, між показниками максимального і мінімального валового внутрішнього продукту по регіонах на кінець 2002-го року вона сягнула 11 разів, з капіталовкладень — 12,3 раза, із соціальної допомоги населенню — 4,8 раза, з рівня іноземних інвестицій — 46 разів. Водночас і різниця в доходах на душу населення між окремими областями становить 35 — 45%, тоді як за міжнародними стандартами цей показник не повинен перевищувати 20%.

II. Постановка завдання. На жаль, існуючі форми організації влади як на регіональному, місцевому, так і на центральному, рівні залишаються малоефективними і непридатними для динамічного реформування економічних процесів, які відбуваються нині в регіонах. До сьогодні уряд проводив таку регіональну політику, яка характеризувалася фрагментарністю рішень і відсутністю єдиної основи. Регіоналізація соціально-економічного розвитку та адміністративна реформа на місцевому рівні зводилися до чергового перерозподілу владних повноважень або чергової кадрової перестановки. Проте реорганізація управлінської вертикалі влади повинна

супроводжуватися глибинним перетворенням форм і методів управління. Необхідна радикальна переорієнтація адміністративно-розпорядчих і розподільчих функцій влади на економічно-соціальні, тобто на виконання зобов'язань перед громадянами.

Цілісна державна політика щодо регіонів почала формуватися тільки останнім часом. Так, 25 травня 2001 року указом Президента України була затверджена Концепція державної регіональної політики, якою визначено її головну мету, принципи та завдання; 13 вересня 2001 року Кабінет міністрів України затвердив розпорядження «Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики».

Однак залишаються нез'ясованими питання прийняття законів про державну регіональну політику, про місцеві фінанси, про територіальний устрій, про планування територій, про територіальні громади, про місцеві державні адміністрації. Досі не сформовано податкової основи місцевої фінансової бази та не визначено правового статусу комунальної власності.

Які основні проблеми постають у процесі впровадження державної регіональної політики в Україні? Що підказує нам європейський досвід розвитку регіонів? Які ефективні механізми та інструменти регіонального розвитку в Україні слід задіяти? Як належить підтримувати депресивні території? Тобто, невирішених питань щодо регіонального розвитку є ще дуже багато. Однак нагальною є потреба вибору моделі територіальної організації виробництва в регіоні, що базується на поєднанні горизонтальних та вертикальних взаємозв'язків-моделі кластеру.

Науковою розробкою проблем регіону та питаннями функціонування нових виробничих систем в Україні та ближньому зарубіжжі займаються І.Ткачук, С.Соколенко, М. Войнаренко, В.Чевганова, І. Брижань, В.Федоренко, Ж.Мінгальова, С.Ткачова та інші [1,3,4]. Основний зміст, що розкривається в наукових дослідженнях авторів є теорія но-

них систем організації виробництва, в тому числі – і кластерів. Базується вона на вивченні світового досвіду. Та, на жаль, до цього часу не розроблено методології та методики створення кластерів в українській економіці. Таким чином, завдання дослідження полягає в обґрунтуванні створення та адаптування моделі кластеру в умовах економіки України для розвитку кожного регіону, зокрема, та держави в цілому. Воно базується на результатах виконуваного Прикарпатським науково-аналітичним центром спільно з кафедрою фінансів Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника під керівництвом д.е.н., професора Ткачук І.Г. пілотного проекту створення кластерної моделі «Ліжництво та інші художні народні промисли на Прикарпатті» (Івано-Франківська область).

III. Результати. Вибір оптимальної моделі кластеру більшою мірою відбувається з урахуванням місцевих особливостей в кожному конкретному регіоні.

Дуже важливо при їх вивченні звертати увагу не на аналіз обсягів виробництва та перспективи росту окремої галузі промисловості, а в першу чергу на наявність взаємозв'язків та інформаційних потоків всередині виробничо-комерційної мережі.

міки нашої держави, зокрема. Адже ми не створюємо чогось нового, а лише намагаємось адаптувати визнану у світі модель організації виробництва в умовах внутрішнього економічного простору.

Насамперед для України характерним є становлення економіки громадянського суспільства [2,15], якому властиві певні ознаки.

Ознаки економіки; громадянського суспільства:

1. Виробництво організується зусиллями індивідів або їх асоціації
2. Вільне підприємництво
3. Право власності на майно, доходи, продукцію належить кожному господарському суб'єкту

4. Споживач є дійсним господарем економіки громадянського суспільства

Ключовою фігурою в новому суспільстві є людина, індивід, підприємець з його внутрішнім навантаженням (соціальним, економічним, правовим, психологічним, політичним). Він організовує свою виробничу чи іншу діяльність на певній території, формуючи при цьому систему зв'язків, взаємовідносин з іншими суб'єктами в існуючому економічному середовищі (рис.1).

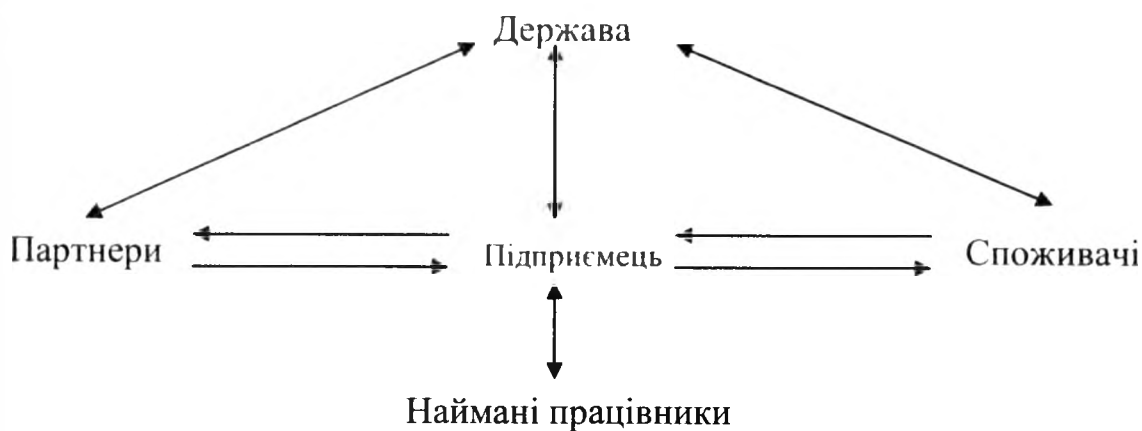

Рис. 1. Суб'єкти підприємницької діяльності в системі взаємозв'язків

Провівши аналіз промислового-потенціалу нашого регіону, врахувавши соціально-історичну орієнтацію та систему взаємозв'язків, розробниками пілотного проекту створення кластерної моделі за базис було обрано галузь народних промислів. Та перш, ніж обґрунтувати доцільність та перспективи функціонування кластеру народних промислів, необхідно акцентувати увагу на загальних чинниках впливу, що характерні для еконо-

На взаємовідносини суб'єктів ринку впливають економічні умови, а також характерне для них певне правове регламентування.

1. В економічному аспекті важливо не забувати, що людина (чи то підприємець, а чи найманий працівник) є частиною соціуму певної території з притаманними їй традиціями, соціально-психологічним навантаженням та історично сформованим родом занять.

В Івано-Франківській області створюється

ся кластер народних художніх промислів «Сузір'я» на базі Косівського, Коломийського, Верховинської. Яремчанського районів. Споконвіків цей край зветься Гуцульщиною та славиться високим рівнем розвитку народного декоративного мистецтва. Вироби народних художніх промислів користуються попитом не лише у нашому регіоні, й за кордоном (у Німеччині, Румунії, Англії, Ісландії, Канаді та в інших країнах світу). Це свідчить про широкі експортні можливості художніх промислів.

Та для реалізації цих можливостей необхідним заходом є розв'язання корінної проблеми промислів - несумісність масового виробництва виробів, що диктується підвищенням попиту на них, з індивідуальною творчістю кожного майстра. Поставлені цілком на промислову основу, народні художні промисли виявились замкненими в рамки жорсткого планування, прейскурантів, категорій, цін тощо. Така несумісність та її наслідки стали однією із передумов використання кластерної моделі в галузі народних промислів.

2. Не менш важливим є те, що кожна територія наділена певними природними, матеріальними, трудовими, інтелектуальними та іншими ресурсами.

Наявність ресурсу, тим більше специфічного (як вже говорилося), є вагомою передумовою створення кластеру. В нашому кластері цим специфічним ресурсом є трудовий потенціал - майстри народних промислів.

Тим більше будь-який ресурс є обмеженим та вичерпним, тому виникає необхідність створення умов для його збереження, відновлення й оптимального використання.

3. Вищевказана передумова породжує наявність ще однієї - це форма співпраці на основі кооперування. Кооперація як форма співпраці в процесі досягнення однієї мети є характерною для України.

Термін «кооперація» має свою форму та зміст, що дозволяє зрозуміти його суть. Форма кооперації - це кооператив як первинна громадсько-господарська організація, добровільне об'єднання громадян зі пільним веденням будь-якої діяльності в різних галузях народного господарства у формі різних підприємств, заснованих на приватній власності їх членів [5, 26]. При цьому кооперативи можуть співробітничати з іншими залежно від потреб, мети та певних економічної і соціаль-

ної мети. Головна суть такої співпраці - або спільна виробнича діяльність, або спільне надання послуг як виробничого, так і невиробничого характеру, одним із важливих результатів чого є вивільнення окремих працівників від невластивих їм функцій та їхня спеціалізація. Отже, щоб кооперуватися, необхідно вступити у виробничі відносини на певних засадах. В силу потреб виробництва виникає низка, а точніше система виробничих відносин, яка видозмінюється і самовідтворюється. А зміна форми виробничих відносин є не що інше, як явище економічного характеру. Суть кооперації полягає в задоволенні економічних потреб виробників в одержанні засобів виробництва, збуті продукції, наданні великої кількості послуг, які необхідні в сучасних умовах виробничої діяльності. Одержання таких послуг іншим шляхом часто або фізично неможливе, або економічно недоцільне. Тому реалізація цієї економічної мети потребує об'єднання фізичних, матеріальних, фінансових та людських ресурсів у рамках кооперативів.

Функціонування кластеру теж базується на кооперації. Та водночас кооператив як організаційна форма і кластер не є тотожними.

Кооператив - це форма кооперації, первинна громадсько-господарська організація, добровільне об'єднання громадян зі спільним веденням будь-якої діяльності в різних галузях народного господарства у формі різних підприємств, заснованих на приватній власності їх членів.

Кластер - виробничо - комерційна мережа незалежних фірм за участю спеціалізованих виробників, наукових установ посередницьких закладів, держустанов та споживачів, що є ланками у виробничому ланцюгу та близькі за місцем розташування.

Не вдаючись у глибокий аналіз відмінностей названих структур, можемо виокремити дві основні з них:

- кооперативи наділені спільним майном, що використовується його членами в процесі поточної діяльності (на відміну від кластеру, де кожний учасник використовує власне майно для поточної діяльності, але воно не є спільним для решти членів кластеру)

- діяльність членів кластеру спрямована на виробництво єдиною регіонального продукту, тобто всі учасники пов'язані одним технологічним ланцюгом (на відміну від коопе-

ративі, де кожний учасник може виробляти свій продукт і тільки реалізовувати через кооператив)

5. Будь-які взаємовідносини, в тому числі фінансово-економічні повинні базуватись на високій довірі. Такий підхід характерний для ситової практики при створенні кластерів. На жаль, для України це не властиво.

Відносини на довірі повинні плекатися змалку в кожній людині, зокрема, - тільки тоді в суспільстві пануватиме довірлива атмосфера. Розв'язання цієї проблеми потребує негайного вирішення. А до настання такого моменту взаємовідносини, що виникатимуть між суб'єктами господарювання, зокрема в межах кластерної організації, вимагають більш жорсткого правового регулювання.

Для кластеру народних художніх промислів «Сузір'я» правове поле окреслене такими основними нормативно-правовими актами:

1. Конституція України
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»
3. Господарський Кодекс України
4. Закон України «Про власність»
5. Цивільний Кодекс України
6. Закон України «Про об'єднання громадян»
7. Закон України «Про народні художні промисли»
8. Податкове законодавство

Виходячи з цього, метою нашого проекту є такі наступні позиції:

- організація одноосібних виробників-майстрів народних промислів; ліквідування тиньового виробництва;
- формування офіційної статистики народних промислів;
- оптимізація доходів кожного члена кластеру;
- соціальний захист та соціальне страхування.

Переваги, що сприяють швидкому досягненню поставленої мети є:

- по-перше, це існуюча матеріальна база, яку була зосереджена на комбінатах народних промислів, і після розпаду цих структур частина її опинилась в руках найбільш підприємливих людей;
- по-друге, можливість скорочення накладних витрат, які склали значну частку со-

бівартості продукції в комбінатах, оскільки доводилось утримувати велику кількість цехів та персоналу, що обслуговував їх. Тепер така потреба зникає, оскільки майстрині працюють у домашніх умовах. І накладні витрати найбільше зосереджені в транспортних видатках, пов'язаних із постачанням сировини та відвантаженням готових виробів реалізатору. Інша частина накладних витрат пов'язана із допоміжними послугами: маркетолога, дизайнера, технолога;

- по-третє, сировина є в сусідній Молдавії або в Закарпатській області. В перспективі, звичайно, передбачається створення вівчарського кластеру;

- по-четверте, вирішення основного проблемного питання — збуту.

На сьогоднішній день два канали збуту вже існують: прямий збут на стихійних ринках; збут через оптово-посередницькі організації.

Як перший, так і другий канали виробникам - відомі, та вони мають недоліки:

1) доходи місцевих бюджетів не формуються, оскільки податки не сплачуються;

2) продукція низької якості виходить на зовнішній ринок це деформує уявлення споживачів на міжнародному ринку про якісний рівень внутрішнього ринку, знижує цінність, нашої продукції народних промислів;

3) доходи самих виробників - незначні, що пов'язано з високими витратами по збуту продукції, і, що не менш важливо для оцінки створеного валового регіонального продукту (ВРП), - ніде не зафіксовані, оскільки звітність не подається.

IV. Висновки. Ці умови просто вимагають організації бізнес-мереж, хоча і з незалежних партнерів - але водночас таких, що працювали б на єдиний регіональний продукт та досягнення синергетичного ефекту (зростають прибутки кожною учасника бізнесмережі - зростає ВРП) у результаті спільної праці. Проблема в тому, що немає чітко виробленої промислової політики в кожному конкретному регіоні. Звичайно, вона повинна відповідати загальнодержавній політиці, але в першу чергу вона має спрямовуватись на розвиток промисловості, що характерна певній території.

Кожен член громади тягне «поводок» у свій бік - в який йому вигідно. Але господарство певної території від цього тільки програє. Тим більше система «купи-продай» уже себе

вижила. Споживачі диктують інші умови і роблять акцент на якість виробленої продукції, причому, передусім, власного виробництва, а не імпортованої.

Тому необхідна організація виробництва від задуму до реалізації. І найбільш ефективною вона є тоді, коли — це замкнений технологічний цикл, що і характерно для кластерних моделей.

1. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. контекст. - К.:Логос, 2002. - 645с.

2. Хлопин А. Становление гражданского общества в

России: институциональная перспектива. Проект Контра. - 1997. - Т.2. - №4. - с.74

3. Прайс В. Кластерна модель регіонального розвитку // Перспективи і дослідження. - 1999. - №2. - с.3-33

4. Войнарченко М.П. Концепція кластерів - шлях до відродження виробництва на регіональному рівні // Економіст. - 2000. - №1. - с.29-33

5. Основи сільськогосподарської обслуговуючої операції: Навч. Посібник / В.В. Зіновчук, Л.В. Молдаван, В.Б. Моссаковський та ін.; за ред. В.В. Зіновчука. - К.: Вища освіта, 2001. - 464с.

In the article the methodological aspects of forming of new organizationally-production structures are exposed in the sphere of enterprise.

Желюк Т.Л.

ПРОГРАМНО-ПЛАНОВІ ВАЖЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ В СИСТЕМІ БЮДЖЕТУВАННЯ

Програмно-планові важелі розглядаються як концептуальні засади регіонального господарського механізму в частині забезпечення збалансованості цілей розвитку адміністративно-територіального утворення і грошових потоків, утворених в регіоні, через систему бюджетування. Дається оцінка структурним елементам програмного бюджету і доводиться його перевага над постатейним принципом формування бюджету. Аналізується контролінговий та бюджетний підходи до оцінки ефективності розробки програмно-планових документів в системі бюджетування.

Ключові слова: Регіональні важелі управління, регіональне планування, програма соціально-економічного і культурного розвитку області, бюджет області, програмно-цільовий метод планування, бюджетування, індикатори стану бюджету, контролінг.

І. Вступ. Створення ефективної моделі регіонального господарського механізму є сьогодні актуальним, оскільки передбачає ефективно поєднання державних та регіональних важелів управління в забезпеченні збалансованого розвитку адміністративно-територіальних утворень.

Центральні органи державної влади відповідають за втілення стратегій регіонального

економічного розвитку та їх відповідність стратегічному розвитку держави в цілому для того, щоб забезпечити максимально ефективно використання потенціалу регіону, з одного боку, та задовольнити загальнодержавні потреби з іншого.

Місцеві органи влади виконують три основних блоки функцій в управлінні соціально-економічним розвитком регіону:

формування регіональної економічної політики, вироблення стратегії розвитку регіону за результатами регіонального моніторингу;

адміністрування розроблених комплексних та цільових програм та проектів розвитку регіону, вироблення конкретних заходів для досягнення поставлених цілей, контроль реалізації цих заходів для отримання запланованого результату;

створення сприятливого середовища для мобілізації всіх ресурсів економічного розвитку та найбільш ефективного їх використання в регіональному відтворювальному процесі.

На нашу думку, ефективність управління соціально-економічним розвитком регіону як з боку державних, так і регіональних органів виконавчої влади може бути забезпечена сьогодні через інструментарій програмно-планової роботи, яка може носити директивну, індикативну, програмну, структурну, стратегічну форми. Інструментарій планування є до-